

Olay Csaba

Leírás, elmélet, filozófia¹

Bármit kérdez, a filozófia önreflexió is. Nem kerülhető meg az arra vonatkozó kérdés, hogy micsoda a filozófia, milyen tevékenység milyen célokkal. Okoskodásnak, tudálékosságnak is tűnhet a kérdés, ha az üzemszerűen művelt filozófiára nézünk: a fontosabb kérdésköröknek, szerzőknek megvannak a maguk tekintélyes folyóiratai, és könnyen támadhat az a benyomásunk, hogy a filozófiai munkához semmi szükség öntisztázó marcangolásokra. A látszólag megállapodott kép azonban egy szisztematikus önbecsapáson vagy legalábbis annak lehetőségén alapul: az intézményi működésbe ágyazott, specializált diskurzusokat hajlamosak vagyunk „haladásnak” tekinteni, miközben eltekintünk attól, hogy valójában az elért „eredmények” milyen ingatag lábon állnak. Ez az üzempatika strukturális önbecsapása. Az alábbi dolgozatban a filozófia elméleti jellegét, különböző lehetséges önértelmezéseit vizsgáljuk, különös tekintettel a specializáció és totalitásigény feszültségére (1. lépés), az önreflexió és az élet számára való relevancia szempontjára (2. lépés), a nyelvi artikulálhatóság aspektusára (3. lépés) s végül az előfeltevések kérdésére (4. lépés).

Előzetes megjegyzés egyrészt, hogy személyes preferenciáim ugyan a tágan értett fenomenológiai vagy kontinentális hagyományhoz kötnek, de a kifejtettek szándékom szerint nem korlátozódnak arra. Filozófiai irányzatok és megközelítések különbségei nem kis mértékben megragadhatóak annak a szempontnak az alapján, hogy miként határozzák meg saját elméleti jellegüket és ennek módszertani fényében milyen leírásokat tartanak kívánatosnak. A kérdésfeltevés tárgyalásához az említett tartalmi szempontokat követjük.

1. Specializáció és totalitásigény

A filozófia egyik döntő orientációs pontja a modern korban egyértelműen a tudomány, még pontosabban a modern természettudomány. Ha a természettudományhoz fűződő bonyolult viszonyt a filozófia önértelmezése szempontjából vesszük szemügyre, akkor azt mondhatjuk, hogy a modern természettudomány képviselte általános érvényű,

¹ A kutatás a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete támogatásával valósult meg. A dolgozatot támogatta az OTKA K 129261 számú projektje.

tapasztalatilag felülvizsgálható tudás kézenfekvő modellként szolgált és szolgál arra, mit tekintünk érvényes tudásnak. Úgyszintén kézenfekvő gondolat, hogy a filozófia legalább ilyen megbízható tudás megszerzésére törekedjen: a filozófia legyen tudomány, még inkább szupertudomány vagy übertudomány, mely szigorúságában, alapvető jellegében meghaladja a szokásos tudományt. Kant és Husserl, a maga módján Hume egyaránt tekinthető e filozófiaértelmezés képviselőjének – ahol nyitva hagyhatjuk a kérdést, hogy ezeket a szerzőket vajon filozófiai programjuk e része teszi-e ma is vonzóvá.

A javaslat, hogy a filozófiát tudományként értelmezzük, több kérdést is felvet. A kérdések egyik csoportja arra vonatkozik, hogyan valósíthatná meg a filozófia a természettudomány bizonyos teljesítményeit. Itt elsősorban a tapasztalati jelleg, valamint a természettudományos kutatásra jellemző specializáció tűnik kérdésesnek. A problémák másik köre azt érinti, hogy a javaslat elfogadása esetén nem világos, mi történik a filozófia olyan igényeivel, melyek a modern természettudomány diadalútja előtt, a filozófia klasszikus koncepcióiban fogalmazódnak meg. Ezek közül paradigmaticusan az önreflexiót és az életre vonatkoztatott relevanciát emelhetjük ki.

Nézzük a specializáció aspektusát. A modern tudomány – specializáció. Ez nem örök lényegéhez, hanem szerkezeti vonásaiból következően bizonyos fejlettségi szintjéhez tartozó jellegzetesség: Galilei számára a természettudomány még nem erősen specializált tevékenység. Korunkban azonban a tudományos ismeretszerzés olyan specializálódáspirálban zajlik, ami már száz évvel ezelőtt felkeltette Max Weber figyelmét: *A tudomány mint hivatás* című előadása bő száz éve hangzott el, és már akkor sem volt kétséges számára, hogy az érvényes tudományos teljesítmény erősen specializált szakteljesítmény, részletkérdésre koncentráló kutatás.

A specializáció diagnózisának hallgatólagos mércéje az emberi létezés léptéke. Amikor egyetlen egyén számára nehezen befoghatóvá válik az adott szakterület eredményeinek követése, már biztosan beszélhetünk specializációról. A modern természettudomány és a módszertanilag azt követő diszciplínák esetében a specializáció egyik döntő jegye, hogy a vizsgálódások rögzített, rendszerint nem megkérdőjelezett előfeltevések keretei között zajlanak. Nem kell azt állítanunk, hogy a keretelméletek és előfeltevések sohasem kérdőjeleződnek meg – a kuhni tudományos forradalmak lehetőségét nem kell tagadnunk –, a lényeg az, hogy az említett keretek tipikusan nem kérdőjeleződnek meg.

A specializáció említett jellegzetessége továbbá összefügg azzal, hogy a modern természettudomány intellektuális munkamegosztásra és helyettesíthetőségre épül, amit a módszeres ellenőrizhetőség eszménye alapoz meg. A modern természettudományokra utaló módszer gondolata általános érvényű eljárást jelent, ahol az általános érvényt a megismételhetőség, a standardizált ellenőrzés lehetősége biztosítja. A standardizálás alapvető jelentősége abban áll, hogy garantálja a személyfüggetlen

megismételhetőséget,² amely megismételhetőség szavatolja, hogy mindenki ugyanazt tapasztalja az eljárás során. A megismételhetőség lehetővé teszi, hogy az egyik ember a másikat képviselje: a tudományos kísérletet elvileg minden ember helyett és nevében végzem.

A filozófiára bizonyosan nem jellemző egy olyan, személyfüggetlen megismételhetőség, melyet egységes módszer hordozna. Jóllehet nem találunk olyan filozófiai elképzelést, mely teljesen feladná a beláthatóság igényét, de ez nem a standardizált ellenőrizhetőség értelmében szokott megfogalmazódni. A filozófiai kutatásokban továbbá a módszerek pluralizmusa tény, ami a módszer unicitásának gondolatát eleve valószínűtlennek tünteti fel. Mindezek alapján a bizonyíthatóság szempontját nem érdemes túlfeszíteni.

A specializáció jelen összefüggésünkben különösen abból a szempontból fontos, hogy szemben áll a filozófiai gondolkodás egyik hagyományos igényével. Klasszikus mintaképei óta a filozófia – legalábbis egyes kiemelkedő koncepcióiban – a mindenség, a világ egésze, a totalitás szempontját tartja szem előtt. Kétségtelenül van szofisztikus jellege egy ilyen igénynek. Szókratész egyik nagy célpontja a platóni dialógusokban a mindentudás szofisták által támasztott igénye. Ezzel együtt a filozófia klasszikus kiformalódásaiban – Platón és Arisztotelész művében – a kérdés nem lehatárolt területekre vonatkozik, hanem valamilyen értelemben az egész, az emberi világtapasztalat összessége a tét.

Az egészről való beszéd és a rá vonatkozó vizsgálódás sajátos nehézségeket vet fel. Villantsunk fel két stratégiát. Arisztotelész, mint ismeretes, a lehatárolt szempontokon túllépő vizsgálódást dolgozza ki az „első filozófia” egyik variációjaként: minden tudomány a „létezőt mint X”-et vizsgálja, amivel szemben a filozófia a létezőt mint létezőt kutatja. Így az első filozófia témáját az egész, a létező egésze alkotja, mégpedig tematikusan elhatárolódva a szaktudományoktól, bár nem más valóságra vonatkozóan. A dialektika modern formája pedig programszerűen az egészlegességre törekvő módszertani elgondolás: nem egyetlen, hanem több álláspont számbavétele és összedolgozása, mely az egyes álláspontokat magában véve egyoldalúnak tartja. Hegel felfogásában az izolált álláspontok mellett csak önkényes döntések lehetségesek: „az egyik pusztá kijelentés (trockenes Versichern) pedig éppen annyit ér, mint egy másik”.³ Az egészlegesség igénye szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a dialektika totalizáló, azaz egyetlen összperspektívára kifutó változatát vesszük (Hegel), vagy egy perspektivizmusra kifutó elgondolást (Nietzsche).

A két említett stratégia nem mutat világos utat, hogyan kellene hozzáfogni a totalitás szempontjának érvényesítéséhez. Sőt, megfogalmazható az az ellenvetés is, hogy

² Odo MARQUARD pregnáns megfogalmazásában: „Aki ellenőrizhető kísérleteket akar, annak a kísérletezőket kicserélhetővé kell tennie”. (*A szellemtudományok nélkülözhetetlensége* = O. M., *Az egyetlen történelem és más mesék*, Budapest, Atlantisz, 2001, 348.)

³ Georg Wilhelm Friedrich HEGEL, *A szellem fenomenológiája*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 49 (fordítás módosítva).

a totalitás szempontja ma már nem vehető komolyan. A szaktudományos specializálódás idejétmúlt képzelgésnek tüntet fel minden olyan kísérletet, mely valahogyan az egészst akarja tárgyalni. A helyzet mégsem ennyire egyszerű, amire két megjegyzéssel rávilágíthatunk. Egyrészt a specializált kérdés látványosan korlátokba ütközik bizonyos kérdésirányok tekintetében. A korlátozás alapvetően azzal függ össze, hogy számos kérdésben nem tudunk kvantifikált viszonyokat definiálni, és ezeken a nem matematizálható területeken vagy hallgatunk, vagy elfogadjuk téziseink alapvetően pluralisztikus vitathatóságát. Másrészt, még alapvetőbben, az egészre vetett pillantást nem tudjuk mindig nélkülözni. Saját életünk nem aprózható fel specializált teljesítmények koordinálatlan összességére. A saját élet vezetésének elháríthatatlan feladata nem oldható meg szaktudások segítségével, ehelyett az aspektusok szöveteként értett élet orientációra szorul. Ha a filozófiának köze van a saját élet éléséhez és tisztázáshoz, ahogy klasszikus koncepcióiban köze van, akkor a specializált szaktudás korlátaiba ütközik, sőt az elméleti jelleg is tisztázásra szorul. Jól szemlélteti ezt, hogy Platón dialógusaiban a látszat és igazság viszonya elméleti, mondhatnánk akadémikus kérdés marad mindaddig, amíg a saját boldogság problémája fel nem vetődik. Mindenki a jóra törekszik, és a saját életben elérhető jóra vonatkozóan senki nem elégszik meg a látszattal.⁴

2. Önreflexió és életrelevancia

A bevezetőben említett önreflexió másik szempontja szintén szembeállítja a filozófiát a modern természettudománnyal. A természettudomány, mely az újkor óta nagymértékben meghatározza a szellemi tevékenységek önértelmezését, nem tartalmazza az önreflexió mozzanatát. A tudományon belül ilyesmiről először a 19. században kibontakozó szellemtudományokkal, illetve a pszichoanalízissel beszélhetünk. Ezzel szemben a filozófia számos alakjában nyilvánvalóvá válik, hogy önmaga meghatározása nem külsődleges feladat, hanem saját lényegéhez tartozik. Az eltérő kérdésfeltevések viszont eltérő egzaktagszéményeket és módszertani elvárásokat rajzolnak elő, melyek csak a mindenkori filozófiaértelmezés alapján értelmezhetők. Az önreflexivitás problematikus jellege egy magát szigorúan elméletként érteni törekvő filozófia esetében jól szemléltethető a Bécsi Kör filozófiafelfogásával, illetve Wittgenstein *Tractatus*ának létrahasonlatával.⁵ A tisztázó tevékenység nem elmélet szigorú értelemben, sőt a szigorú elmélet fogalma felől nézve paradox.

⁴ PLATÓN, *Az állam*, 505d.

⁵ Ludwig WITTGENSTEIN, *Logikai-filozófiai értekezés*, Budapest, Atlantisz, 2004. 6.54: „Az én kijelentéseim oly módon nyújtanak magyarázatot, hogy aki megért engem, végül felismeri azt, hogy értelmetlenek, ha már fellépvén rájuk túllépett rajtuk. (Ügyszólván el kell hajítani a létrát, miután felmászott rajta.)”

A reflexív jelleg nem független a gyakorlati relevanciától vagy életrelevanciától. Paradigmatikusan Arisztotelész gyakorlati filozófiáját emelhetjük itt ki. Arisztotelész elvi alapon különíti el a filozófia aldiszciplínájaként az „emberi ügyek” tárgyalását, alapvetően az etikát, politikát (beleértve jogfilozófiát és államelméletet) és gazdaságtani alapokat az elméleti vizsgálódásoktól. A különbség nemcsak tárgyterületi, hanem módszertani is. A gyakorlati filozófia egyrészt más megismerési célt követ, mint az elméleti filozófia, mivel nem a jó elméleti meghatározása mozgatja, nem a jó megismerésére törekszik, hanem arra, hogy jóvá tegyen (amit Arisztotelész Platón-kritikaként ért). Másrészt a szabatoság más fokát teszi lehetővé, mivel a cselekvés mindig az egyedi szituációval van kapcsolatban, melyre nézve – az arisztotelészi előfeltevések keretében – nincs megismerés (az ugyanis csak az általánosra vonatkozik).

Az Arisztotelész artikulálta gyakorlati filozófia világosan az *eudaimonia*, jó életre mint sikerülő életre irányuló vizsgálódás, ahol az élet orientálása kifejezett célja a fejtegetéseknek. Arisztotelész arra az eredményre jut, hogy a jó élet az erények gyakorlásával töltött élet. Az egyén jó életét Arisztotelész szerkezeti analógiában kezeli a közös jó, a közösség számára való jó keresésével, amit a politikával azonosít. Ezzel megfogalmazza etika és politika összetartozásának szempontját, melyet Machiavelli fog majd alapvetően megkérdőjelezni.

Térjünk át az elmélet és a filozófia nyelvileg artikulált voltára.

3. Nyelvi artikulálhatóság

A modern természettudományt jóval megelőzően már felvetődik problémaként, hogy a filozófia mint tanítás közölhető-e. A filozófiai elképzelések közölhetőségének kérdése azóta jelen lévő probléma, amióta Platón dialógusokat, és nem tanköteményt vagy értekezést írt. Wolfgang Wieland tette a tudásformák pluralitását és ezzel az ideák nem propozicionális tudásként való értelmezését izgalmas Platón-olvasatának témájává.⁶ Jelen összefüggésünkben ebből azt érdemes kiemelni, hogy sem a filozófiára, sem az általában vett tudásra vonatkozóan nem magától értetődő abból kiindulnunk, hogy azok nyelvi megfogalmazásokban maradéktalanul objektíválhatók és eltárgyasíthatók. Ha az, amit tudásnak nevezünk, nem objektíválható és nem tárgyasítható maradéktalanul nyelvi formában, akkor kiéleződik a kérdés, hogy a filozófia lehet-e olyan, mint a többi elmélet. Kapcsolódó alapkérdés, melyet jelen keretek közt nem tudunk tárgyalni, hogy vajon a tudás paradigmaticus esete állításokban megfogalmazott, propozicionális tudás-e, vagy inkább készségszerű tudás, mely az állításszerű tudásnak is alapjául szolgál.

Wolfgang Wieland érdeme, hogy egy alapos Platón-értelmezés keretében eltérő tudásformákat különböztetett meg, melyek döntő különbsége abban áll, hogy propozicionális,

⁶ Wolfgang WIELAND, *Platon und die Formen des Wissens*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1982.

illetve nem propozicionális szerkezetűek. A tudásformák ilyen megkülönböztetésének hozadéka Platón értelmezése szempontjából elsősorban az a lehetőség, hogy számot adjunk az ideákra vonatkozó tudásról, mégpedig úgy, hogy a „két világ elmélet” erősen kétségessé válik. A „két világ elmélet” Platón ideaelméletének bevetté váló, már Arisztotelésznél megtalálható olvasata, mely szerint az mindenekelőtt egy kettős tagolású és prioritásviszonyt tartalmazó valóságfelfogást jelent. Az ideaelmélet „két világ”-olvasata értelmében minden, ami van, kétféle lehet: vagy érzékelhető, tapintható, vagy csak gondolkodással megragadható. Függetlenül attól, hogyan fogjuk fel pontosabban ezt a különbséget, szokás úgy értelmezni kapcsolatukat, hogy két egymástól radikálisan elválasztott valóságtartományról van szó, melyek egymáshoz ráadásul úgy viszonyulnak, mint mintához a mintakép. Félretéve azt a kérdést, mi pontosan a minta-mintakép viszony, annyi világos, hogy az egyik tartomány elemei elsőbbséget élveznek a másik tartomány elemeivel szemben. A bevett értelmezés fontos mozzanata továbbá, hogy a csak gondolkodással megragadható létezők, az ideák ugyanúgy önállóan léteznek, mint az érzékelhető tárgyak. A filozófia történetében ezt az értelmezést tekintették a platóni tanítás lényegének, olyannyira, hogy a „platonizmus” megjelölés gyakran ilyen alapszerkezetű – azaz hierarchikus, kettős tagolású – elméletekre utal.

Ezzel az értelmezéssel szemben dolgozza ki Wieland Platón-interpretációját, melynek értelmében az ideák nem tárgyjellegűek, hanem predikátumokhoz tartozó általános szempontok ismeretét és alkalmazni tudását jelentik. Az ideákhoz kapcsolódó általános szempontok ismerete elsősorban azt jelenti, hogy a helyes predikáció során alkalmazni tudjuk őket. Az, hogy az ideák nem tárgyjellegűek, egyrészt azt jelenti, hogy nem önállóak úgy, ahogy az érzékelhető dolgok, s ezzel összefüggésben nem tematizálhatók úgy, mint mindaz, ami érzékelhető. Ennek fontos következménye, hogy ideák és érzékelhető dolgok között nem szimmetrikus viszonyok állnak fenn, ahogy az két érzékelhető dolog között lehetséges. Így eszik a *Parmenidész* című dialógusban felvetett ún. harmadik ember argumentum, melynek értelmében végtelen regresszushoz vezet, ha azt állítjuk, hogy az ember ideája és egy ember között hasonlósági viszony van. Az ideák nem-tárgy-jellege másrészt abban áll, hogy ismeretük nem állítások „tudását”, hanem egy képesség birtoklását jelenti; ennél fogva egy ideát ismerni annyi, mint egy kifejezéshez kapcsolódó szempontot és szempontok rendszerét érteni és képesnek lenni azt alkalmazni. Ehhez kapcsolódik, ahogy Wieland is hangsúlyozza, az ideafeltevés elementáris jellege: minden nyelvhasználat és minden eszközhasználat igazodik valamihez, és az ideafeltevés első közelítésben ennek az igazodási pontnak a megnevezése. „Aki az ideákat akarja megkérdőjelezni – írja Wieland –, mindig túl későn érkezik. Aki egyáltalán beszél, aki egy használati tárgyat rendeltetésének megfelelően használ, már előfeltételezte őket és atematikus módon viszonyul hozzájuk. Platón annak megvilágítására és kimutatására vállalkozik, hogy az idea ezért mindenütt jelen van: A helyesen értett ideafeltevésnek nem létezhet alternatívája. [...] Mindazok a nehézségek, melyek akkor adódnak, ha az ideát

témává teszi egy rá irányuló intenció, nem szüntetik meg a tényt, hogy mindenki, aki egy használati tárgyat vagy egy predikátumot használ, minden elméletet megelőzően igazodik valamihez, ami ezt a használatot szabályozza”.⁷

Jelen összefüggésünkben a vázolt Platón-értelmezés legfontosabb következtetése a propozicionális tudás alapján elgondolt elmélet alkalmatlansága arra, hogy filozófia kifejezési formája legyen. Pusztá előítéletnek bizonyul, hogy azért, mert minden tudásról mondatok révén beszélhetünk, minden tudás tartalma mondatokban megfogalmazható és közölhető lenne. Platón újra és újra rámutat annak belső hatáira, hogy tudást állítások formájában objektiváljunk és közöljünk. Ez történik az íráskritikában, ami tartalmilag az általában vett propozicionális tudás kritikája.⁸

Forduljunk végül az előfeltevések kérdésköréhez.

4. Előfeltevések és bizonyíthatóság

„Minden mesterségbeli tudás, minden tanítás és minden intellektuális tanulás már meglévő ismeretből jön létre” – kezdi Arisztotelész a *Második analitikát*.⁹ Ha a már meglévő tudást előfeltevésnek tekintjük, akkor minden gondolkodás előfeltevésekre épül. Nem létezik *cognitio ex nihilo* vagy *theoria ex nihilo*. A visszaemlékezés (*anamnésis*) elképzelése Platón dialógusaiban szintén erre utal.¹⁰ Egyesek szerint Arisztotelész kérdésfeltevése már megfogalmazódik a *Menón*ban (80e) annak a paradoxonnak formájában, hogy valaminek ismeretére csak akkor tudunk törekedni, ha már valahogyan ismerjük azt.¹¹ Platónnál továbbá a vonalhasonlatban elhangzik az *anypothetos arché*, melyet egyesek előfeltevés-mentes tudásként értelmeznek.

Amennyiben továbbá a filozófia alapvető feladatának tartja, hogy önmagát mint gondolkodást tisztázza – s ez a filozófia klasszikus értelméhez Szókratész óta hozzátartozik –, akkor az előfeltevések kérdése még közelebb kerül a filozófia centrális kérdéseihez, mégpedig az öntisztázás reflexív feladata értelmében. A filozófiai hagyomány a tudást hordozó előfeltevések problémakörébe ennek megfelelően egyrészt a filozófia, másrészt a tudás és tudomány előfeltevés-mentességének vagy előfeltevésektől való függőségének problémája során ütközött bele. A tudás végső megalapozása irányába tett lépések óhatatlanul az előfeltevések vizsgálatához és gyakran az előfeltevés-mentesség követelményéhez vezetnek.

⁷ WIELAND, i. m., 150.

⁸ *Uo.*, 235.

⁹ *pasa techné kai pasa didaskalia kai pasa mathésis dianotiké ek prouparchousés ginetai gnóseós* (Anal post, A1, 71a1; ld. még: *ek proginoskomenón de pasa didaskalia* (EN VI 3, 1139b26).

¹⁰ WIELAND, i. m., 249–250.

¹¹ Thomas BUCHHEIM, *Aristoteles*. Freiburg, Herder, 1999, 55.

Előfeltevésnek nevezünk minden olyan gondolatot, ismeretet vagy állítást, melyre egy gondolatmenetben igazként hivatkozunk vagy bármilyen formában támaszkodunk. Az előfeltevések igazolására, beláthatóságára vonatkozó kérdés kézenfekvően merül fel, ha a filozófiában a tudás mibenléte és határai problémává válnak. A logikailag, a bizonyítás rendjében legelső elvek kérdése pedig Arisztotelésznél elvezet a belátásig, hogy a legfelsőbb elv bizonyítása nem történhet a szokásos módon: az ellentmondás elve nem bizonyítható közvetlenül, mivel minden bizonyításban, sőt bármilyen predikációban már előfeltételezzük. A legfelsőbb elv bizonyítását kérni Arisztotelész szerint képzési hiányosság (*apaidusia*, Met., IV 2). A filozófiai hagyományban különösen Descartes *fundamentum inconcussum*ra irányuló kutatásaival kezdődően, majd többek közt a német idealizmus rendszerkísérleteiben vált kitüntetett témává az előfeltevések vizsgálata és egy előfeltevésmentes kiindulópont keresése.

Egy oldalpillantást vetve az előítélet fogalmára azt mondhatjuk, hogy szemben az előfeltevéssel, főként negatív hangsúllyal merült fel a filozófiai nyelvhasználatban, mely a mai napig megőrződik az „előítélet” pszichológiai, szociálpszichológiai fogalmában. Közös pontként rögzíthetjük azonban az előzetességet: az előfeltevés és az előítélet esetében egyaránt valami „előzetes”-ről van szó, mégpedig az igazolás, érvényesség logikai értelmében. Az előzetesség mozzanata mindkét kifejezésben egy már megtörtént elfogadásra utal azzal a különbséggel, hogy míg az előfeltevés esetében ezt vagy tudatos igazolásnak, vagy nem tudatosított ráhagyatkozásnak tekintjük, addig az előítélet esetében nem megbízható, nem kellően megalapozott elfogadásra gondolunk.

Felvethetné valaki a kérdést, hogy ha elismerjük különböző álláspontok lehetőségét, akkor az egyes álláspontok előfeltevéseihez milyen viszonyt kell kialakítanunk. Más szóval: ha beláttuk, hogy minden álláspont kénytelen előfeltevésekkel dolgozni, akkor mi a termékeny viszony egy tárgyalandó álláspont előfeltevéseihez? Ebben az összefüggésben fontos kérdés, vajon a dialógus előfeltételezi vagy kialakítja a közösséget, a nyitottságot és elfogadást egymás iránt. A kérdés jelentősége abban rejlik, hogy utóbbi esetben a beszélgetés előremozdíthat együttélést, előbbi esetben viszont nem világos, mivel lehetne előmozdítani. Azt, hogy a dialógus előfeltételezi a nyitottságot, az támasztja alá, hogy a beszélgetés sokszor nem nyitott (politika, stratégia). Ha a nyitottság előfeltétele a sikerülő beszélgetésnek, dialógusnak, akkor előzetesen adottnak kell lennie. Ebben az esetben nem várhatjuk a beszélgetés gyakorlásától, hogy az képes lenne kialakítani nyitottságot, ha az nincs meg előzetesen.¹² Johann Gottlieb Fichte a bizonyíthatóság elemzése során fogalmazza meg azt a tézist, hogy „minden bizonyítás alapja valami bizonyíthatatlan”, mivel „[a] bizonyítással csak feltételes, közvetett bizonyosságot érünk el”. Rámutat továbbá, hogy minden bizonyítás mindig *valakinek*

¹²Johann Gottlieb FICHTE, *Második bevezetés a tudománytanba = Válogatott filozófiai írások*, Budapest, Gondolat, 1981, 116.

bizonyítás: „[i]lyenkor azt mutatjuk meg neki, hogy a gondolkodás törvényeinek értelmében, amelyeket elismer, egy bizonyos igaznak tartás már benne foglaltatik egy másikban, amelyet magától elismer [...] A meggyőződésnek bizonyítás útján történő közlése tehát mindig feltételezi, hogy *a két fél legalább valamiben egyetért.*”¹³ Az egyetértés – tehetjük hozzá – feltételezi a másik álláspontja iránti nyitottságot.

Konklúzió

Több szempontból követtük filozófia és elmélet lehetséges viszonyait, elsősorban olyan aspektusokat vizsgálva, melyek a filozófia elméleti jellegét problematikusnak tüntetik fel. Áttekintettük a specializációval ellentétes totalitásigényt, melyet legalábbis bizonyos klasszikus megközelítésekhez köthetünk. Kitértünk a filozófia önreflexív jellegére és az élet számára való relevanciára, melyek nem helyezhetőek el a modern tudományos elmélet jellemző vonásai között. A nyelvi artikulálhatóság elemzése céljából felidézünk egy olyan Platón-értelmezést, melynek alapvető iránya a propozicionális tudás bírálata. Végül az előfeltevések kikerülhetetlenségének és megvitathatóságuk korlátainak kérdéskörére vetettünk egy pillantást.

Jóllehet e megfontolások tendenciájukban elméletellenesnek tűnhettek, amennyiben arra futottak ki, hogy a filozófia nem tud olyan elmélet lenni, mint a modern természettudomány. Fenntartva e meglátások érvényességét, alá kell azonban húznunk, hogy a filozófia az elmélet hagyományos fogalmához mindenképpen hozzátartozik. A valóság noninvazív szemlélése bizonyosan érvényes a filozófiára. A filozófia elméleti jellegét ennél fogva a modern természettudománytól megkülönböztetve, de egyúttal azzal összetartozásában kell meghatározni.

¹³I. m. 117. – kiemelés tőlem.